

А. А. Альохін., І. В. Друлева., Т. Г. Орлова
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

РОДИНА *ASTERACEAE* DUMORT. У КОЛЕКЦІЇ БОТАНІЧНОГО САДУ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА

Наведено результати багаторічної інтродукції в ботанічний сад Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна представників родини айстрових, одного з найбільших у світовій та українській флорах. Встановлено, що колекція айстрових ботанічного саду налічує на сьогоднішній день близько 359 таксонів з 79 родів. Наведено підсумки інтродукції представників родів *Aster* L., *Echinacea* Moench, *Liatris* Gaert. ex Schreb. та *Chrysanthemum* L. Вивчено онтогенез 10 видів квітково-декоративних рослин родини айстрових.

Ключові слова: інтродукція, колекція, таксон, *Asteraceae*, ботанічний сад

A. Alyokhin, I. Druleva, T. Orlova
V.N. Karazin Kharkiv National University

THE FAMILY *ASTERACEAE* DUMORT. IN THE BOTANICAL GARDEN COLLECTION OF THE V.N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

The results of many years of the introduction to the botanical garden of V.N. Karazin Kharkiv National University representatives of the aster family, one of the largest in the world and Ukrainian flora are describe. It was found that aster collection the botanical garden has today about 359 taxon from 79 genera. The results of the introduction representatives of genera *Aster* L., *Echinacea* Moench, *Liatris* Gaert. ex Schreb., *Chrysanthemum* L. are given. Ontogeny studied 10 species of flower-ornamental plants.

Keywords: introduction, collection, taxon, *Asteraceae*, the botanical garden.

УДК 582.712:581.522.4(477.63)

О. М. Байрак¹, Ю. О. Клименко², А. В. Григоренко¹

¹ Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

² Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України

ОСОБЛИВОСТІ ФЛОРИСТИЧНОГО СКЛАДУ ТА ЛАНДШАФТНОЇ СТРУКТУРИ ПАРКУ «ЛИТВИНІВКА» (ХАРКІВСЬКА ОБЛ.)

Парк «Литвинівка» (Харківська обл., Валківський р-н), створений у 1926 р. за ініціативи академіка М. І. Вавилова, у 1984 р. отримав статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення. На його території зберігається цінна колекція дендрофлори (184 таксони) та природні лучно-степові угруповання з типовою флорою.

Вступ

Парки Харківщини, які відзначаються дендрологічною та ландшафтною цінністю, охороняються

у складі природно-заповідного фонду: два мають статус дендропарків (дендропарк Харківського національного аграрного університету імені

В. В. Докучаєва загальнодержавного значення, «Дружба» — місцевого) і п'ять парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (4 старовинних парки загальнодержавного значення — «Краснокутський», «Наталіївський», «Шарівський», «Старомерчицький» і один місцевого — «Литвинівка»).

Останній має вагоме історико-наукове значення, оскільки заснований згідно з рішенням Вченої Ради інституту прикладної ботаніки та за ініціативи селекціонера, академіка М. І. Вавилова у 1926 р. (одночасно із заснуванням Української дослідної станції інституту прикладної ботаніки у Харківському регіоні). Підпорядкований він дослідному господарству «Мерефа» УкрНДІ овочівництва і бахчівництва. Територія парку займає вирівняну ділянку колишнього цілинного степу на площі 10,8 га. Ґрунтовий покрив представлений чорноземами звичайними важко-суглинкового механічного складу. Посадки проводилися під керівництвом агронома, а пізніше — директора Української станції Всесоюзного інституту прикладної ботаніки і нових культур Н. Н. Кулешова, догляд за ними і наступні посадки здійснював вчений-лісівник С. М. Болотов. Консультантами під час закладки парку були відомі науковці В. М. Борткевич і В. Н. Андреев.

Аналіз флористичного складу парку «Литвинівка» становить інтерес із кількох причин. Досить тривалий час догляд за парком був мінімальним, або роками не проводився. Незважаючи на це, низка інтродукованих видів (дерев, кущів, напівкущів, ліан) збереглася, що свідчить про їх придатність до місцевих умов. Окремі інтродуковані види навіть збільшилися чисельно за рахунок порості та самосіву, що може свідчити про їх потенційну інвазійність. Інші види випали зі складу (часом випали всі види певного роду, представленого при створенні парку кількома видами). Значний інтерес становить трав'яний покрив цього парку, який репрезентує флору і угруповання типового лучного степу.

Матеріали та методи досліджень

Обстеження дендрофлори та сучасного стану паркових ландшафтів було проведено авторами на початку червня 2016 р. Аналізуючи видовий склад та історію розвитку парку, були використані літературні дані та матеріали фондів Валківського краєзнавчого музею.

Результати досліджень та їх обговорення

Аналіз літературних даних показав, що колекція дендрофлори була сформована протягом 10 років від часу заснування (1926–1936 рр.). Садивний матеріал було вирощено з насіння, зібраного в Краснокутському (Харківська область), Тростянецькому (Чернігівська область) дендропарках, ботанічних садах колишнього СРСР. Також насіння і садивний матеріал надходили з відділу натуралізації ВІРУ, привозили з експедиційних поїздок на Кавказ, в Середню Азію, на Далекий Схід. До 1931 року у розсаднику на площі 2,7 га, було зібрано колекцію з 1562 найменувань (100 тис. сіянців) рослин, які відносилися до 987 видів [2]. За даними В. І. Добровольського у 1938 році в парку збереглося 200 видів, а у 1945 році — 182 види [4]. За результатами інвентаризації 2003 р. у парку виявлено 184 таксони дерев, кущів і ліан (176 видів і 8 культиварів) з 25 родин і 67 родів. З них — 57 аборигенних видів та 119 — інтродукованих [3]. При обстеженні стану парку нами було підтверджено наявність більшості видів дерев і кущів, а також складено флористичний список лучно-степових ценозів, які займають великі галявини в різних частинах дослідженої території.

У дендрофлорі парку переважають види родів *Acer*, *Malus* (по 8), *Prunus*, *Spirea* (по 6), *Sorbus*, *Padus* (по 5 видів), *Juglans*, *Crataegus* (по 4 види). Голонасінні (9 видів з 5 родів родини *Pinaceae*) представлені здебільшого поодинокі, в окремих ландшафтних групах. Древа висаджені, переважно, у вигляді біогруп, деякі види кущів утворюють куртини та лінійні смуги. Серед цінних видів дендрофлори парку слід відмітити дерева віком понад 90 років *Pinus ponderosa* Dougl., *Quercus macranthera* Fisch. et Mey (по 2 дерева), *Gymnocladus dioica* (L.) C. Koch, *Armeniaca manshurica* (Maxim.) Skwartz. (біогрупи) та ін.

Л. І. Рубцов виділяє 6 типів садово-паркових ландшафтів: лісові, паркові, лучні, садові, альпійські та регулярні [5]. У «Литвинівці» наявні перші три: значні за площею масиви, у яких сформувався лісовий ландшафт, перехідні між лісовими масивами та лучними степами куртини дерев та кущів, що формують парковий ландшафт і великі галявини (лучний тип ландшафту). Цікаво, що у більшості старовинних парків України, з припиненням догляду, внаслідок появи самосіву аборигенних видів лісовий тип ландшафту поступово починає збільшуватися за рахунок інших типів садово-паркових ландшафтів.

У «Литвинівці» цей процес якщо і йде, то дуже повільно. Звичайно, час від часу тут робилися рубки, під час яких видалялися зарості самосіву дерев та кущів. Але навряд чи це є головним фактором у стриманні поглинання лісовим типом ландшафту інших ландшафтів. Вірогідно, що степова трав'яна рослинність, яка вкриває паркові галявини і не зазнає скошування, набагато сильніше протидіє процесам сільватизації, ніж газони чи ділянки з порушеним, через косіння, трав'яним покривом у інших парках. З іншого боку, слід розуміти, що галявини, на яких не скошується трав'яний покрив, можуть існувати лише у таких парках, як «Литвинівка», де практично відсутні відвідувачі.

У парку низка інтродукованих видів чисельно зростає за рахунок вегетативного та насінневого поновлення. Зокрема це стосується *Ptelea trifoliata* та *Syringa vulgaris*, з яких формували узлісся, що стали тепер дещо ширшими, а окремі особини цих видів з'явилися серед галявин. Виявлено самосів такого виду як *Sorbus torminalis* (місцезнаходження віддалене на схід та північ від природного ареалу).

Повністю елімінувалися із насаджень представники роду *Betula*, який у 2003 р. був представлений шістьма видами. У більшості старовинних парків також йде процес елімінації світлолюбних видів, але він пов'язаний з погіршенням освітленості їх крон внаслідок того, що поруч підіймається самосів тіньовитривалих видів (у першу чергу *Acer platanoides*). У «Литвинівці», вірогідно, елімінація беріз відбулася внаслідок того, що рослини досягли критичного віку та зазнали негативного впливу посух останніх років.

У флорі степових ділянок виявлено 47 видів вищих судинних рослин із 40 родів 19 родин. У систематичній структурі переважають представники родин *Asteraceae*, *Fabaceae*, *Poaceae*, що є характерним для флори степів Лівобережного Лісостепу [1]. Видовий склад рослин на більшості ділянок парку одноманітний: у складі угруповань переважають типові лучно-степові види, серед яких домінують *Trisetum sibiricum* Rorр. і *Salvia pretensis* L. На одній з галявин виявлено осередок ксерофітних рослин, серед яких поодинокі особини *Stipa pulcherrima* С. Koch

(занесено до Червоної книги України), *Jurinea arachnoidea* Bunge, *Plantago urvillei* Opiz та ін.

Висновки

Проведені дослідження показали, що парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Литвинівка» є цінним об'єктом природно-заповідного фонду Харківщини, на території якого зберігається багата колекція дендрофлори та цінні ділянки лучних степів. За результатами аналізу літературних даних та оригінальних досліджень можна припустити, що розквіт дендрофлори парку припав на довоєнні роки. Деревні насадження парку потребують системного догляду та проведення заходів реконструкції, для оцінки флористичного і ценотичного різноманіття лучностепових ділянок доцільно продовжити вивчення трав'яного покриву. В цілому колекція природної і культивованої флори парку має вагоме наукове та освітньо-виховне значення.

Перелік посилань

1. Байрак О. М. Конспект флори Лівобережного Придніпров'я. Судинні рослини / О. М. Байрак. — Полтава: Верстка, 1997. — 164 с.
2. Болотов С. Н. Отчет по научной работе Валковского дендросектора за 1926–1930 гг. / С. Н. Болотов — Валки, 1932. — 33 с.
3. Литвинівський дендропарк — осередок інтродукованої дендрофлори Харківщини: Мат. міжнародної наукової конф. 2–4 жовтня 2007 р. «Інтродукція рослин на початку ХХІ століття: досягнення і перспективи (до 120-річчя з дня народження академіка М. І. Вавилова). — К.: Фітосоціоцентр, 2007. — С. 354–357.
4. Отчет по теме № 11/22 «Интродукция новых хозяйственно-ценных древесных и кустарниковых пород в лесные посадки водоохраной зоны» (Руководитель — Добровольский В. И.). — Х., 1946. — С. 22–23.
5. Рубцов Л. И. Садово-парковый ландшафт / Л. И. Рубцов. — К.: Изд-во АН УССР, 1956. — 211 с.

Е. Н. Байрак¹, Ю. О. Клименко², А. В. Григоренко¹

¹ Государственная экологическая академия последиplomного образования и управления

² Национальный ботанический сад им. Н. М. Гришка НАН Украины

ОСОБЕННОСТИ ФЛОРИСТИЧЕСКОГО СОСТАВА И ЛАНДШАФТНОЙ СТРУКТУРЫ ПАРКА «ЛИТВИНОВКА» (ХАРЬКОВСКАЯ ОБЛ.)

Парк «Литвиновка» (Харьковская обл., Валковский р-н) созданный в 1926 г. по инициативе академика Н. И. Вавилова, в 1984 г. получил статус парка-памятника садово-паркового искусства местного значения. На его территории сохранена ценная коллекция дендрофлоры (184 таксона) и природные лугово-степные сообщества с типичной флорой.

O. M. Bayrak¹, Y. O. Klymenko², A. V. Grygorenko¹

¹ State Environmental Academy of Postgraduate Education and Management

² The National Botanical Garden. N. M. Grishka National Academy of Sciences of Ukraine

FEATURES OF FLORISTIC COMPOSITION AND STRUCTURE OF THE LANDSCAPE IN THE PARK «LYTVYNIVKA» (KHARKIV REGION)

Park «Lytvynivka» (Kharkiv region. Valkovsky district), established in 1926 at the initiative of academician M. I. Vavilov, in 1984 received the status of the park-monument of landscape art of local importance. Its territory remains a valuable collection of dendroflora (184 taxa) and natural meadow steppe communities with typical flora.

УДК 581.44:58.084:582.573.11

I. В. Бойко

Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України

МОРФОГЕНЕЗ МОНОКАРПІЧНИХ ПАГОНІВ *HOSTA VENTRICOSA* STEARN

Досліджено морфогенез монокарпичного пагона *H. ventricosa*, як універсального модуля біолого-морфологічної характеристики особини. З'ясовано, що в умовах Правобережного Лісостепу України монокарпичні пагони *H. ventricosa* розвиваються переважно по типу моноциклічних, завершуючи свій життєвий цикл від розгортання бруньки поновлення до відмирання після плодоношення впродовж одного вегетаційного періоду. Листкова серія монокарпичного пагона представлена кількома групами листків, з різними біолого-морфологічними особливостями. Основними фазами морфогенезу монокарпичного пагона *H. ventricosa* є внутрішньобрунькова (складається з двох етапів: незрілої та зрілої бруньки); позабрунькова — власне розвиток монокарпичного пагона, тобто його розгортання, цвітіння й плодоношення та фаза вторинної діяльності, яка є найбільш тривалою (5–7 років).

Ключові слова: *H. ventricosa*, онтоморфогенез, монокарпичні пагони

Вступ

Однією із найбільш значимих наукових ідей, що з'явилися за останні десятиліття, стало усвідомлення

рослини як модульного організму, який формується в результаті закономірного та послідовного накопичення однотипних структурних елементів — модулів